

1. קווי ההתפתחות העיקריים

האינפלציה גברה השנה במדה מדאיה. מדדי המחירים השונים בדצמבר 1984 היו גבוהים פי חמישה ומעלה מאשר בדצמבר 1983. מדר המחירים לצרכן, האינדיקטור המקובל ביותר למדידת האינפלציה, עלה במשך השנה ב-445 אחוזים¹. את התפתחות המחירים ב-1984 אין לנתח כיחידה אחת: ההאצה בשיעור האינפלציה נוצרה למעשה באוקטובר 1983; בתחילת 1984 התייצב שיעור האינפלציה בשיעור חודשי של כ-13 אחוזים לחודש; ברכיע השלישי של השנה הואץ מאוד קצב העלייה החודשי של המחירים — עד כדי סכנת הדרדרות למצב היפר-אינפלציוני. מגמה זו נכלמה בסוף השנה עם הפעלתה של עסקת החבילה הראשונה ("עסקת חבילה א'") בין הממשלה, ההסתדרות והמעסיקים, והחלת הצו להקפאת מחירים במשק. (ראה לוח ג'-1 ודיאגרמות ג'-1 וג'-5).

במחירים היחסיים המרכזיים במשק חלו השנה שינויים חריפים. השינויים מבטאים בעיקר את התפניות במדיניות הממשלה. בתחום הסובסידיות, שער החליפין והשכר. (ראה דיאגרמה ג'-4). ההאצה האינפלציונית הגבירה את אי-הוודאות, שאפיינה את שנת 1984 (ראה לוח ג'-5). זהו, קרוב לוודאי, אחד הגורמים למגמת הירידה בפירון הייצור בשנים האחרונות — שהיא מסממני הלוואי של האינפלציה הגבוהה, השוררת במשק בשנים האחרונות.

האצת האינפלציה השנה נוצרה ברכיע האחרון של 1983. (ראה דיאגרמות ג'-1 וג'-2). באוקטובר 1983 החליטה הממשלה לפעול בראש ובראשונה לשיפור במאזן התשלומים, אף במחיר של האצת האינפלציה. לשם השגת יעד זה נקטה הממשלה — גם לאחר הפיחות הגבוה וההעלאה התלולה של המחירים המסובסדים באוקטובר 1983 — מדיניות של פיחותים נומינליים מוגברים וקיצוץ הוצאות הסבסוד, באמצעות עלייה תלולה ומתמשכת במחירי המוצרים המבוקרים. תפנית זו במדיניות לא לוותה בקיצוץ משמעותי בפעילות הריאלית של הממשלה. ירידת הביקושים המקומיים (ראה ניתוח בפרק ב') איפשרה היווצרותו של פיחות ריאלי של כמה אחוזים, אך ניסיון הממשלה לגרום לפיחות ריאלי גדול יותר יצר לחץ אינפלציוני נוסף. השינוי ביעדי הממשלה ובכלים שהפעילה להשגתם הביא למפנה בציפיות הציבור לגבי המשך התהליך האינפלציוני. צירוף הגורמים הללו, על רקע המבנה המוניטרי במשק הישראלי, גרם להאצת האינפלציה.

ההתפתחויות המוניטריות ב-1984 איפשרו את המשך התהליך האינפלציוני. כמו בשנים האחרונות, נבעה הנזילות המזינה את התהליך מן השיערוך הכמעט אוטומטי של תיק הנכסים הכספיים ומהתרחבות בסיס הנכסים. זו נגרמה השנה בעיקר בגלל ההתרחבות הרבה של גירעון הממשלה — למרות מגמת הירידה בצריכה הציבורית המקומית — בשל הירידה התלולה

¹ העלייה הממוצעת של המדר היתה 374 אחוזים, ואילו מחירי התל"ג עלו ב-377 אחוזים. (ראה לוחות ג'-2 וג'-3).

לוח ג' 1

מדדי מחירים נבחרים, 1981 עד 1985

(העלייה או הירידה (—) במשך התקופה, מונחים שנתיים, אחוזים)

[illegible]

(1) מדר מחייר המוצרם המבוקרם כולל את הטעמים הבאים במדר המחירים לצרכן: קמח, ביצים, כשר קצוץ, עופות קפואים שמנים ומרגרינה. חלב ומוצריו, מסי עיירי חשמל, מים וגז לשימוש ביתי, גן ילדים, חינוך יסודי, בית ספר תיכון, סינוניות וטבק, נסיעות עירוניות ובין-עירוניות שירותי דואר וטלפון. משקל המחירים המבוקרים במדר המחירים לצרכן הוא כ-20 אחוזים.

(2) סל של 5 מטבעות: ארה"ב, גרמניה, בריטניה צרפת והולנד.

(3) עליית מחירי היבוא היא ממוצע רבעתי: אין נתונים על העלייה של מחירי יבוא במט"ח במשך הרבע.

(4) הנתונים הם לחודשים דצמבר 1984 וינואר 1985.

המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ג'-2
שיעורי גידול של מדדים נבחרים, 1970 עד 1984
(ממוצעים שנתיים, אחוזים)

	ממוצע							
	ממוצע — 1970		ממוצע — 1974		ממוצע — 1979			
	1973	1978	1983	1980	1981	1982	1983	1984
מדד המחירים לצרכן	13	39	118	131	117	120	146	374
מדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה ¹	11	43	122	135	123	126	145	397
מדד מחירי התשומה בחקלאות ²	13	43	122	144	119	128	140	391
מדד מחירי התשומה בכנייה למגורים	16	38	120	128	132	117	135	388
מדד מחירי התשומה בסלילה	14	47	131	145	147	127	144	351
שער החליפין לעומת הדולר ³	5	34	103	102	123	112	132	421

(1) עד שנת 1978 — ללא ענף הדפוס וההוצאה לאור.

(2) ללא שירותים לחקלאות.

(3) שער חליפין רשמי — עד אוקטובר 1977: שער יציג — מנובמבר 1977 ואילך. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בגביית המסים ובשל הגדלת הסבסוד. לגידולו הריאלי של התיק סייעו גם המעבר לנכסים צמודים לשער החליפין והפיחות הריאלי שנוצר ב-1984.²

ברביע הראשון של 1984 התייצב שיעור האינפלציה בשיעור ממוצע של כ-13 אחוזים (לעומת 7 אחוזים לחודש במדרגת האינפלציה הקודמת). בין הגורמים, שתרמו לכלימת ההאצה האינפלציונית של סוף 1983 ולייצובה, ניתן לציין את ייצוב הפיחות הנומינלי ברמה חדשה ואת התנאים הריאליים, שנתהוו בעקבות הפחתת הביקושים, ואיפשרו את קיומו של הפיחות הריאלי, שנוצר בסוף 1983. היציבות היחסית בשיעור האינפלציה נמשכה עד חודש יולי³, אך השינוי שחל במדיניות הממשלה באפריל — בעיקר הגברת הסבסוד ועלייתו התלולה של השכר — חברו אל הירידה התלולה בגביית המסים, ויצרו הרחבה פיסקלית גדולה, שהרחיבה את הנזילות במשק. התפתחויות אלה יצרו את הרקע להאצה שחלה לאחר הבחירות.

לאחר הבחירות ננקטו צעדים לכלימת הירידה ביתרות מטבע החוץ של המשק (ראה דיון בפרק ז'); בוצע פחות חד-פעמי בן 9 אחוזים מעבר למגמת הפיחות השוטפת, ננקטו צעדים מינהליים להגבלת היבוא, וחודשה מגמת הקטנתם של שיעורי הסבסוד. במקביל התחזקו הציפיות להפעלת עסקת חבילה, ולכן נוצרה מגמה חזקה של הקדמת התייקרויות. הצירוף של גורמים אלה הביא להאצת האינפלציה, והיא הגיעה באוקטובר ל-24.3 אחוזים.

² הסטטיסטיקה הרשמית של הנכסים הכספיים אינה כוללת את מטבע החוץ המוחזק בידי הציבור; כמותו של זה גדלה השנה. (ראה דיון בפרקים ז' ו'ח').

³ יוצא דופן בחודשים אלה הוא חודש אפריל. המאפיין כל השנים בהשפעות עונתיות חזקות כלפי מעלה.

לוח ג' 3

השינוי במחירי המקורות והשימושים, 1970 עד 1984

	ממוצע					ממוצע		
	1984	1983	1982	1981	1980	1979—	1974—	
						1983	1978	1973
(ממוצעים שנתיים, אחוזים)								
תוצר לאומי גולמי	380.8	150.9	122.6	126.4	126.8	120	39.7	14.0
יבוא, למעט יבוא ביטחוני ישראלי	410.0	125.9	106.5	115.8	135.4	111.6	46.9	14.9
צריכה פרטית	388.5	144.4	116.3	118.9	128.6	116.9	39.4	13.5
צריכה ציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישראלי	395.6	145.4	125.3	133.3	125.7	124.1	41.6	15.7
השקעה גולמית מקומית	383.1	132.3	118.4	134.0	132.6	119.6	43.3	16.4
סך כל השימושים המקומיים, למעט יבוא ביטחוני ישראלי	389.8	141.8	118.8	125.0	128.8	119.0	40.6	14.7
ערך היצוא בשוק המקומי	396.5	134.6	107.8	118.4	128.7	13.1	46.4	13.2
סך כל השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישראלי	389.5	140.1	115.9	123.0	129.4	117.4	24.1	14.4

(1) עד 1977 — לא כולל אניות ומטוסים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בתקופת ההתארגנות של הממשלה החדשה לא גובשה תכנית כלכלית כוללת, ונוצרה סכנת הדרדרות להיפר-אינפלציה, תוך האצה רצופה בשיעור העלייה החודשי של המדד. סכנה זו הניעה את ההסתדרות, המעסיקים והממשלה לחתום על ההסכם של "עסקת חבילה א'", שבמרכזו הקפאת מחירים מוחלטת ל-3 חודשים, מראשית נובמבר. (עסקת החבילה יתוארו בפירוט בהמשך). העסקה חוללה מפנה בעליית המחירים במשק: התקופה שבין ראשית נובמבר לסוף ינואר מאופיינת בעלייה מתונה יחסית של המחירים (ראה לוח ג' 1), ושיעורה של סך ההתייקרות החודשית באותה תקופה נאמד ב-3 עד 5 אחוזים לחודש.

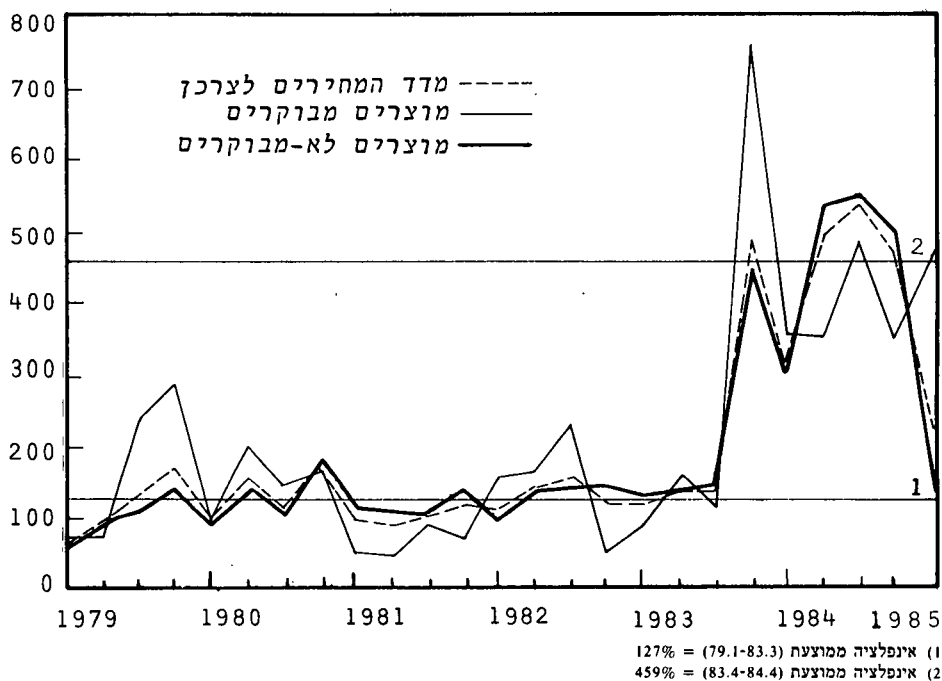
לשינוי חד זה בשיעור האינפלציה היו כמה גורמים: העיקרי שבהם היתה ההסכמה, שהושגה בין הגורמים השונים במשק, הסכמה זו איפשרה בקרה על המחירים היחסיים המרכזיים (שכר ריאלי, שער חליפין וסובסידיות), תוך כדי ירידה בשיעור האינפלציה. ציפיות הציבור השתנו: נראה, שהציבור הבין, כי כללי המשחק השתנו, והאמון שרחש למדיניות החדשה⁴, התבטא בירידה תלולה של הציפיות האינפלציוניות⁵. השינויים הנומנליים נתמכו בהתפתחויות ריאליות,

⁴ שיתוף הפעולה של הציבור עמד בניגוד גמור ליחסו אל "מדיניות חמשת האחוזים", שננקטה בסוף 1982.

⁵ שינויים חדים בציפיות האינפלציוניות, כמו באוקטובר 1983 ובנובמבר 1984, עומדים בסתירה לתפיסה שלפיה הציפיות מבוססות על התפתחויות בעבר (ציפיות אדפטיביות) — ומחזקים את ההשערה בדבר ציפיות רציונליות, המביאות בחשבון את כל המידע הרלבנטי ובכללו גורמים שאינם כלכליים טהורים.

דיאגרמה ג'1
מדד המחירים לצרכן, מדד מחירי המוצרים המבוקרים ומדד מחירי המוצרים הלא מבוקרים, 1979 עד 1985

אחוזים

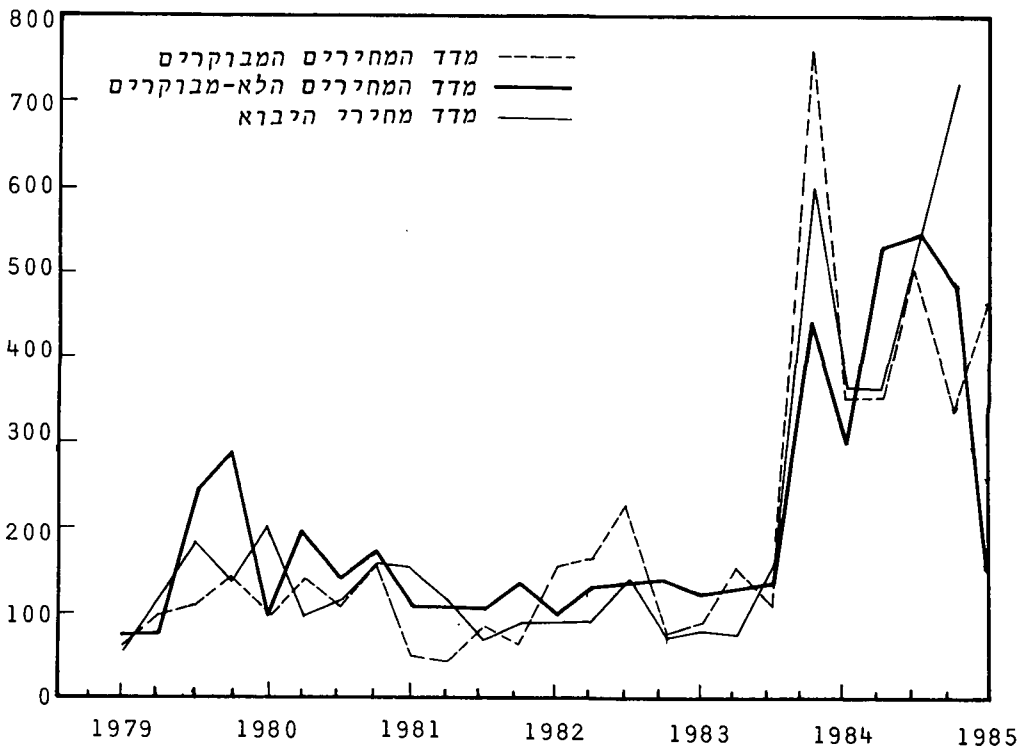
שאפיינו את הפעילות של הסקטור הפרטי ב-1984: עלייה בשיעור החיסכון, ירידה בהשקעות ושיפור בחשבון השוטף. לקראת הפעלת העסקה נקטה הממשלה צעד זמני של הקפאת התקשרויות, והמדיניות המוניטרית שניהל בנק ישראל פעלה לעליית שיעור הריבית הריאלית ולהפחתת ביקושים. הפחתה זו התבטאה ברביע האחרון של 1984 גם בגידול שיעור האבטלה. על אף הירידה התלולה של קצב עליית המחירים בעסקה א', היו גלומות בה בעיות, שהכבידו על המשכו של תהליך הדיסאינפלציה. בעיית הנטל התקציבי, שהיה כבד מאוד בערב ההקפאה, החריפה במהלכה; כן נוצרו בעטיה כמה שיבושים במחירים היחסיים כמשק והבולטים ביניהם היו: (א) הפיחות המהיר יחסית של השקל בתקופת העסקה יצר פער בהתאמת מחירי המוצרים המיובאים, במחירים שהוקפאו בשער של ערב העסקה. (ב) הקפאת המחירים המסוכסדים בעת התייקרות מחירי התשומות, הגדילה את שיעורי הסבסוד, שרמתם היתה גבוהה מאוד עוד בערב ההקפאה.

עיוותים אלה, יחד עם הדחייה בהפעלת הצעדים הכלכליים שהממשלה התחייבה לכצע, הניעו את השותפים לעסקה להסכים לשינויה, עוד לפני תום תקופת ההסכם הראשון. עסקת חבילה ב', שהופעלה בראשית פברואר 1985 (ותואר בפרוטרוט בהמשך), שונה במהותה

דיאגרמה ג' 2

מדד מחירי היבוא בשקלים (ללא יהלומים), מצד המחירים הלא מבוקרים, ומצד המחירים המבוקרים, 1979 עד 1985

אחוזים

מהעסקה הראשונה. יעדיה של העסקה השנייה בתחום האינפלציה לא הושגו. בחודשים פברואר ומארס עלו המחירים בשיעור ממוצע של כ-13 אחוזים, עלייה שהניעה את הגורמים השונים לשוב ולשנות את ההסכם: בעסקת חבילה ג' הסכימו הצדדים להתייקרות כללית של כ-7 אחוזים ואחריה הקפאה מוחלטת לחודשיים (מראשית אפריל עד יוני) באפריל עלו המחירים לצרכן בשיעור גבוה – 19.4 אחוזים. התפתחות זו מעמידה בספק את המשכה של מדיניות דיסאינפלציה, המבוססת אך ורק על עסקות חבילה.

על אף ההצלחה של עסקת חבילה א' בתחום האינפלציה, והניסיון לנווט את רמת המחירים במסגרת עסקאות נוספות, אין במדיניות זו כדי לשמש אלטרנטיבה למדיניות כלכלית כוללת להבראת המשק, שבמרכזה חייבת הממשלה להביא להפחתת הוצאותיה הריאליות תוך כדי הגברת השליטה בהתפתחויות הנומינליות. ללא מדיניות כזאת יש חשש מהתפרצות אינפלציונית מחודשת לאחר בזבוז שעת הרצון – פרי ההצלחה של העסקה הראשונה.

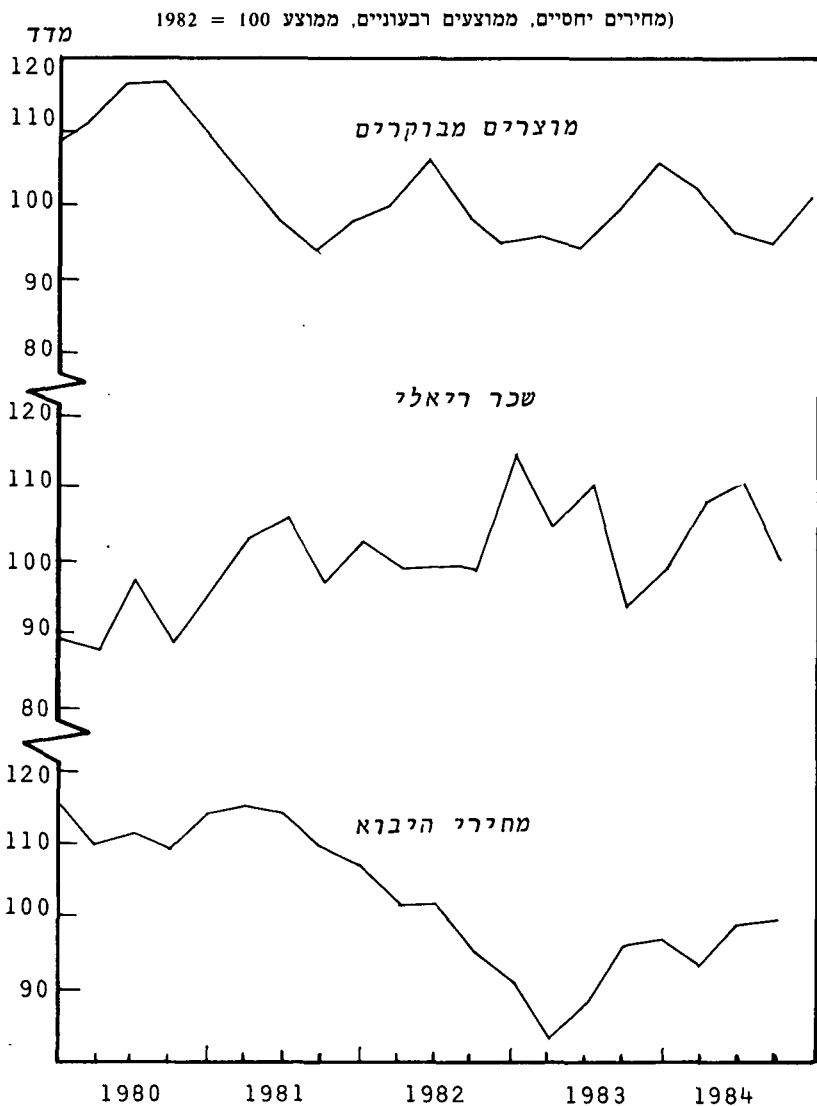
2. התהליך האינפלציוני בשנים האחרונות

בתהליך האינפלציוני של השנים האחרונות בולטות שתי תופעות — תקופות ממושכות, שבהן שיעור עליית המחירים יציב למדי, ותפניות חדות בשיעור זה, שאינן מזעזעות את הפעילות המשקית הריאלית. (ראה דיאגרמה ג'1').
בארבע השנים שבין הרביע השלישי של 1979 לרביע השלישי של 1983 היה שיעור האינפלציה יציב למדי, ברמה שבין 120 ל-130 אחוזים לשנה — וזאת על רקע הרעה מתמשכת

דיאגרמה ג'3

מחירים מבוקרים, מחירי יבוא ושכר ביחס למדד המחירים לצרכן

1980 עד 1985

בגירעון הבסיסי של מאזן התשלומים והזדקקות גוברת למימונו באשראי לזמן קצר, בתנאי ריבית ההולכים ומורעים. על אף יציבותו של שיעור האינפלציה באותה תקופה, התחוללו בה תמורות ניכרות במחירים היחסיים המרכזיים. (ראה דיאגרמה ג'3-3). מדיניות הסבסוד המשתנה של הממשלה הביאה לשינויים חריפים בין תוואי התפתחותם של המחירים המבוקרים לאלה של יתר המחירים במשק. שינויים אלה גרמו תנודות קלות בשיעור האינפלציה, אך לא היה בהם כדי לגרום לעלייה או ירידה משמעותית בשיעור עליית המחירים. במחיר היחסי של מוצרי היבוא שררה מגמה מתמדת של ירידה, כתוצאה משילוב של תנאי הביקושים במשק, מדיניות שער החליפין, ושינויים בשערי החליפין בעולם. בשכר הריאלי ניכרה מגמת עלייה — בעיקר בגלל גידול מספר המועסקים בסקטור הציבורי ומדיניות השכר של הממשלה.

הרמה הגבוהה, שאפיינה את הגירעון התקציבי של הממשלה, והתנודות החריפות שהתחוללו בו, יצרו לחץ על המקורות של המשק. לחץ זה הביא בעיקר להתרחבות הגירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים, בלי לרחוק את השימושים המקומיים של הסקטור הפרטי. אותן ארבע שנים מאופיינות בגידול רב של הנכסים הכספיים שבידי הציבור — גידול שמקורו בעירוי החיצוני של הסקטור הציבורי (תולדת הגירעון בתקציב), בהתרחבות הפנימית

לוח ג'4

אינדיקטורים מוניטריים של האינפלציה, 1974 עד 1984

השנה	שיעורי גידול במשך השנה			משקל ³ הבסיס הצר	אינדיקטור ⁴ ללחץ אינפלציוני של הזמן הארוך
	מחירים	נכסים נוזלים ¹	אמצעי תשלום		
1974	56	44	18	27	100
1975	23	17	22	26	137
1976	38	20	27	26	180
1977	43	58	39	31	240
1978	48	58	42	21	330
1979	111	83	30	16	330
1980	133	148	100	12	393
1981	101	90	79	11	447
1982	131	132	111	11	567
1983	191	216	132	10	620
1984	445	448	352	7	533

(1) אמצעי תשלום. פיקרונות לזמן קצוב, תעודות פיקרין סחירות. אנ"ח ופח"ם בידי הציבור.

(2) הבסיס 100=1974, ממוצע שנתי.

(3) היחס בין בסיס הכסף הצר לבין בסיס הנכסים הנוזלים, ממוצע שנתי.

(4) האינדיקטור מוגדר כיחס בין העירוי החיצוני נטו (ראה הגדרה בפרק ח'). בניכוי העירוי, המתבקש מהצמיחה של המשק ביחס לבסיס הכסף הצר, מחושב כממוצע נע של 3 שנים. הבסיס: 100=1974.

של המערכת הבנקאית, בוויסות המניות הבנקאיות ובשיעור האוטומטי של מרבית הנכסים הכספיים. במצב זה איפשרה רמתה של אספקת הנזילות את קיומו של התהליך האינפלציוני בשיעור שנוצר בסוף 1979. (ראה לוח ג' 4). בעטיים של מבנה שוק הכספים בארץ והמדיניות המוניטרית שנוהלה באותן שנים, הלך והצטמצם חלקו הלא-צמוד של תיק הנכסים הכספיים, אף על פי ששיעור האינפלציה היה, כאמור, יציב למדי.

נראה, שהציבור ראה את כל ההתפתחויות הללו כהמשכן של מגמות קיימות, ולא כשינויים דראסטיים במשק, במדיניות הממשלה וביעדיה, ובגלל תפיסה זו לא נשתנו באותה תקופה ציפיותיו לגבי המשך התהליך האינפלציוני, בשיעור הבסיסי שנוצר ב-1979.⁶

מצב זה השתנה מן הקצה אל הקצה באוקטובר 1983. המגמות הבסיסיות שתוארו לעיל, בעיקר במאזן התשלומים, לא יכלו להתמיד בטווח הארוך. מפולת מחירי המניות הבנקאיות יצרה את העיתוי לשינוי חריף במדיניות הממשלה ובמגמות הבסיסיות של המשק. מדיניות שער החליפין החדשה (פיחות נומינלי מעבר לאינפלציה הצפויה, כדי להביא לפיחות ריאלי ולשמור אותו באמצעות פיחותים שוטפים), מדיניות הסבסוד החדשה (עליית המחירים המבוקרים מעבר לאינפלציה הצפויה, כדי להקטין את שיעורי הסבסוד), ועמן שינוי סדרי העדיפויות של הממשלה (הצבת מאזן התשלומים כיעד מרכזי, אף במחיר האצה באינפלציה) ומדיניות שכר המנסה לשחוק אותו באמצעות האצה בשיעור עליית המחירים — העלו מיד את שיעור האינפלציה הצפוי, והאינפלציה החודשית עלתה פי שניים: מכ-7 אחוזים לכ-15 אחוזים. הצמדתם של רוב הנכסים הכספיים איפשרה את המעבר הזה כמעט ללא חיכוך וללא פגיעה משמעותית בפעילות המשקית.

התמורה שהתחוללה בתהליך האינפלציוני בסוף 1984 מחזקת את הדעה האומרת, ששינוי חד בציפיות הציבור יכול להביא לשינוי דומה בשיעור עליית המחירים — אך כאמור, אין הציבור משנה את ציפיותיו, אם אינו עד למפנה במגמות הבסיסיות במשק ובמדיניות הממשלה: שינוי הציפיות באוקטובר 1983 נבע מניסיונה של הממשלה להביא לתפנית במאזן התשלומים ולהפסקת הרכישות הספקולטיביות של מטבע חוץ — באמצעות האצה בשיעור הפיחות הנומינלי, כאשר התנאים הריאליים מאפשרים פיחות ריאלי קטן — ובאמצעות קיצוץ חריף בסובסידיות, תוך שחיקה זמנית בשכר הריאלי. לעומת זאת, השינוי שחל בציפיות בנובמבר 1984 הוא פרי הסכמה בין הגורמים השונים במשק, תוך נכונות של העובדים לוותר חלקית על פיצוי תוספת היוקר ונכונות של המעסיקים להקפיא מחירים — על רקע מגמות מקרו-כלכליות של האטת הפעילות הכלכלית, הקמת ממשלה חדשה והחלטתה לקצץ בהוצאותיה.

המשך התהליך בעסקאות נוספות ונכונות הצדדים להמשיך ולשמור על שיעור אינפלציה מתון מתוך הסכמה עשויים לקבוע את הציפיות האינפלציוניות בעתיד הקרוב. ציפיות אלה יוכלו להתקיים גם בטווח הארוך — אם במקביל לעסקה תפעל הממשלה בהתמדה להקטנת הוצאותיה, לצמצום הגירעון במאזן התשלומים, ולהתאמת העלויות שבשליטתה ליעדי העסקה, ובכלל זה שער החליפין של השקל.

⁶ אין הסכמה בין הכלכלנים לגבי אופן היווצרותה של רמת האינפלציה בסוף 1979. לדעת אחדים מהם זו רמה שרירותית, ויכלה להיווצר רמה אחרת כלשהי. יש טוענים, כי רמה זו נקבעה על-ידי שיעור הפיחות הנומינלי של השקל, ואחרים גורסים כי כוחות השוק, ובעיקר השילוב של גירעון הממשלה וההתפתחויות בשוקי הכספים — הם שיצרו אותה.

3. התהליך האינפלציוני ב־1984

לאחר ההאצה האינפלציונית שהיתה ברביע האחרון של 1983, המשיכו המחירים לעלות ב־1984 בקצב ממוצע של כ־15 אחוזים לחודש. התפתחות המחירים בשנת 1984 לא היתה אחידה: מדרגת האינפלציה שנוצרה בסוף 1983 נשמרה עד יולי 1984. מאוגוסט עד אוקטובר היתה האצה ניכרת בשיעור האינפלציה, ובסוף השנה, כשהופעלה עסקת החבילה הראשונה הואט מאוד קצב עליית המחירים (ראה דיאגרמה ג' 4 ולוח ג' 1).

ההאצה האינפלציונית של השנה, שהחלה באוקטובר 1983, מקורה, כאמור, בשינוי שהתחולל ביעדי המדיניות הממשלתית ובכלים שהופעלו להשגתם. (ראה דיאגרמות ג' 1 וג' 2). על רקע עלייה מתמשכת בגירעון הבסיסי של מאזן התשלומים (בשנים 1981 עד 1983)⁷, חוסר איזון פיסקלי (שהחמיר בגלל העמקת הסבסוד) והתאמה מוניטרית — שנוצרת במדה רבה כאופן אוטומטי, בשל ההצמדה והווריסות של מרכיבי הנכסים הכספיים — החליטה הממשלה באוקטובר 1983 לפעול לשיפור במאזן התשלומים גם במחיר האצת האינפלציה. הצבת יעד זה הביאה לשינוי במדיניות שער החליפין, והשימוש בשער חליפין כעוגן נומינלי, או ככלי מרכזי לשליטה ברמת המחירים — דרך שאפיינה את "מדיניות חמשת האחוזים" — הוחלף במדיניות פחותים מוגברת, במטרה לגרום לפיחות ריאלי. שונתה גם מדיניות הסבסוד של מוצרי היסוד: נעשה ניסיון לקצץ את שיעורי הסבסוד באמצעות עלייה מוגברת ומתמשכת של מחירי המוצרים המבוקרים. הממשלה לא נקטה במקביל מדיניות פיסקלית מרסנת, והירידה בגביית המסים אף יצרה התרחבות פיסקלית גדולה. שינוי היעדים של מדיניות הממשלה והכלים שהופעלו להשגתם הביאו למפנה חד בציפיות הציבור לגבי המשך התהליך האינפלציוני. הצירוף של מדיניות שער החליפין החדשה, מדיניות הסבסוד והשינוי בציפיות מזה, והצמדת הנכסים הכספיים מזה, הקפיץ את שיעור עליית המחירים בסוף 1983 לרמה חדשה.

בחודשים הראשונים של השנה נכלמה ההאצה האינפלציונית, שנוצרה בסוף 1983, ושיעור המחירים התייצב ברמה חודשית כפולה מזו ששררה במדרגת האינפלציה הקודמת (7 אחוזים). עד מארס נמשכה מגמת קיצוץ הסובסידיות באמצעות העלאת המחירים המבוקרים בשיעור שמעל לאינפלציה הצפויה. מדיניות שער החליפין היתה שמירה על הפיחות הריאלי, שהושג בסוף 1983, באמצעות פחותים נומינליים בשיעור האינפלציה הצפוי לדעת קובעי המדיניות, בניכוי עליית המחירים בחו"ל. השכר הריאלי היה באותה תקופה נמוך מאוד, בשל השחיקה שנוצרה בו בסוף 1983. בין הגורמים שתרמו לייצוב האינפלציה מעבר לייצוב פחות השקל ברמה החדשה ראוי לציין את התמורה במדיניות הממשלה, שהביאה לסיום תהליך הרכישות הספקולטיביות של מוצרי יבוא (בעיקר בני־קיימא ונכסי השקעה שונים), את הפחתת הנזילות ואווירת המשבר, שהשתררה במשך לאחר מפולת המניות הבנקאיות ואת שחיקת הרכוש, שתרמה להפחתת הביקושים המקומיים. אל ההתפתחויות האלה חברו מגמה מתונה של ירידה בצריכה הציבורית המקומית (בעיקר הביטחונית), הרמה הנמוכה של השכר הריאלי, וחלקיות התאמתו של האשוראי במשק, תוך עלייה בשיעור הריבית.

היציבות היחסית בשיעור האינפלציה נמשכה עד חודש יולי⁸, אך במהלך חודש אפריל, לקראת הבחירות לכנסת ה־11, חלה תפנית במדיניות הממשלה. מגמת השכר הריאלי התהפכה, ורמתו ביולי היתה גבוהה ב־20 אחוזים מזו של ינואר. הדברים אמורים בעיקר בסקטור הציבורי: כאן היתה היענות לדרישות שכר גבוהות, שהרחיבו במדה ניכרת את הגירעון התקציבי של

⁷ מגמות אלה מנותחות בפרק ז'. כאן נציין, שהן החרפו בעטיה של "מדיניות חמשת האחוזים", שהיתה מכוונת להוריד את שיעור האינפלציה. ראה ניתוח בדוח בנק ישראל לשנת 1983, פרק ג'.

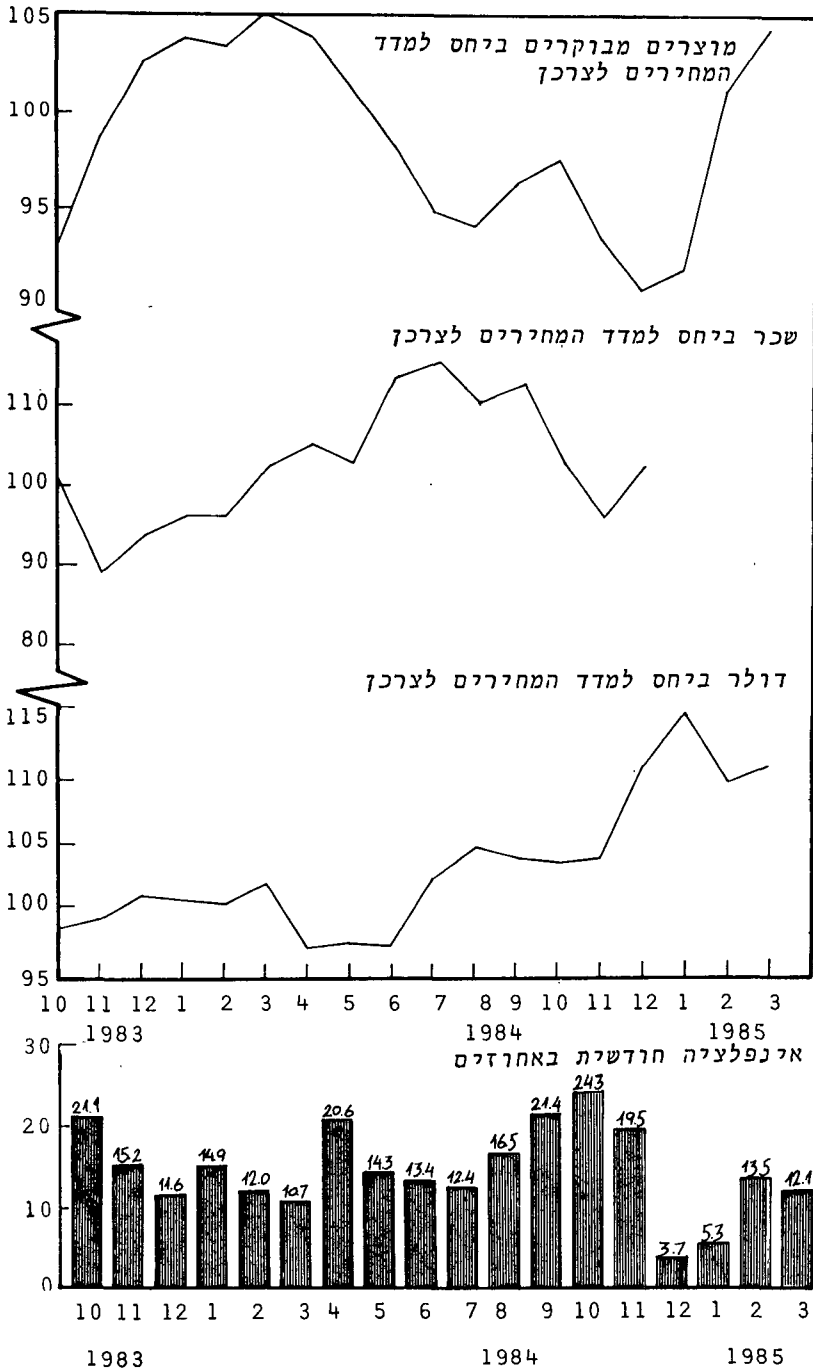
⁸ ראה הערה 2.

דיאגרמה ג' 4

מחירים יחסיים ממוצעים חודשיים, אוקטובר 1983 עד מארס 1985

מדד

(100 = 1982)

הממשלה. כמו כן חלה תפנית במדיניות הסכסוד של הממשלה, ובעטייה הואטה עלייתם של מחירי המוצרים המסובסדים. ביולי (חודש הבחירות) התקרב המחיר היחסי של המוצרים המבוקרים לרמה של יולי 1983, תקופת שיא "מדיניות חמשת האחוזים". גם ירידה זו הגדילה מאוד את הגירעון הממשלתי; בעטייה עלה הנטל התקציבי הנובע ממדיניות המחירים על מיליארד דולרים, מגמת ההאטה בביקושים המקומיים נפסקה, ומגמת הצריכה הפרטית במשק השתנתה. התפתחויות אלו לא שינו את שיעור האינפלציה שנקבע בתחילת השנה, אך הן חברו אל קשיי המימון של מאזן התשלומים, שעוררו גל רכישות ספקולטיביות של מטבע חוץ, הגבירו את הציפיות לנקיטת צעדים דראסטיים לאחר הבחירות, ויצרו את הרקע להאצה אינפלציונית אחרי הבחירות.

לאחר הבחירות לכנסת אכן נתחדשה מגמת ההאצה האינפלציונית. היא הגיעה לשיא באוקטובר, שבו עלו המחירים ב-24.3 אחוזים (מעל ל-1,200 אחוזים, במונחים שנתיים). להאצה זו כמה סיבות: הממשלה נקטה צעדים לבלימת ירידתן של היתרות, שאפינה את חודשי הקיץ; פחות חד-פעמי של 9 אחוזים מעבר למגמת הפיחות התואם את שיעור האינפלציה הצפויה, איסור יבוא של כ-50 מוצרים לתקופה של חצי שנה והעלאת שיעור ההפקדה על יבוא ל-40 אחוזים. הממשלה חזרה ושינתה את מגמת הסכסוד, ומחירי המוצרים המבוקרים החלו עולים במהירות — מעבר לעליית המחירים הכללית. התפנית המחזורית שאפינה את חודשי הקיץ ואת התקופה שלאחר הבחירות דומה לשינוי המגמות ולהיווצרות מדרגת האינפלציה החדשה, שהיינו עדים לה באוקטובר 1983, אך עוצמת התפנית השנה קטנה יותר.

ברביע השלישי — תקופת הבחירות, המו"מ על הרכבת הממשלה החדשה וההתארגנות בעקבות הקמתה של ממשלת האחדות הלאומית — נידונה בהרחבה ההצעה להקפיא את המחירים במשק במסגרת עסקת חבילה. הציפייה להקפאה הניעה את הפירמות להקדים העלאות מחירים, ועל תופעה זו מעידה העלייה התלולה שנרשמה במחירים הסיטוניים של התפוקה התעשייתית, שהיתה מהירה מזו של מדד המחירים לצרכן. ברביע השלישי עלו המחירים הסיטוניים ב-18.4 אחוזים, בממוצע חודשי, לעומת עלייה בת 16.7 אחוזים של המדד. ההתפתחויות בחודשים אלו יצרו תחושה חזקה של אי-ודאות, והגבירו את הסכנה של הדרדרות למצב היפר-אינפלציוני. על רקע זה גברה הכרתם של הגורמים השונים במשק, כי הנוק הצפוי לכל אחד מהם, אם לא ישתפו פעולה — תוך כדי ויתורים הדדיים — גדול הרבה יותר מן הוויתור הנדרש כדי לעצור את ההדרדרות. הכרה זו הביאה לחתימה על עסקת החבילה הראשונה בתחילת נובמבר 1984.

4. עסקת החבילה

מראשית נובמבר 1984 נכנס המשק למשטר של פיקוח על מחירים, המתנהל במסגרת הסכמה רחבה של הגורמים השונים במשק. התפיסה המונחת ביסודה של עסקת החבילה היא, שהקפאת המחירים בהסכמה משמשת תחליף מינהלי לעוגן נומינלי למערכת המחירים בטווח הקצר⁹. תחליף כזה חיוני במשק הישראלי — בהיותו משק קטן ופתוח, שסבל מתהליך אינפלציוני מואץ ומתמשך, ומנגנוני ההצמדה הרבים הקיימים בו השתכללו עד כדי כך, שמרבית הנכסים הכספיים צמודים למטבע חוץ או למדד המחירים לצרכן. כל עוד נשמרת ההסכמה הרחבה, ניתן לנווט באמצעותה את רמת המחירים, אך אין זה הסדר יציב; כיוון שיש לצדדים תמריץ להפר אותו,

⁹ תפיסה זו שונה מן התפיסה שהביאה את קברניטי המשקים המערביים בשנים האחרונות לנקוט תכניות דיסאינפלציה, שבהן מופעל ריסון מוניטרי, או פיסקלי, או שילוב של שניהם; האינפלציה מגיבה בפיגור, ובניתיים מביאים תהליכי ההתאמה להיווצרות אבטלה.

הוא לא יוכל להתמיד זמן ממושך, אם לא ייווצרו התנאים המוניטריים והפיסקליים החיוניים ליציבות מחירים.

בתחילת חודש נובמבר נחתמה עסקת החבילה הראשונה – הכוללת את הסעיפים הבאים: הקפאת מחירים, הסכמי שכר ומסים לשלושה חודשים, עיקור של שליש מתשלום תוספת היוקר, זיכוי של 5 אחוזים במס ההכנסה המוטל על שכירים החל מפברואר; שורת התחייבויות של הממשלה ובהן מלחמה בהון השחור, שמירה על רווחיות היצוא, הכנת רפורמה כוללת במבנה המסים והקמת ועדה משותפת, לשם מעקב אחר ביצוע ההסכם.

עסקת החבילה הראשונה הביאה לתפנית חדה בעליית המחירים, ובמרבית המגזרים קוימה ההקפאה כמעט במלואה. מדד המחירים הסיטוניים של התפוקה התעשייתית עלה בחודש דצמבר ב-1.1 אחוזים, לעומת 22.5 אחוזים בנובמבר¹⁰. לפי האינדיקטורים החלקיים שמסרה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עלו המחירים עד סוף העסקה כאחוזים בודדים בלבד. (ראה לוח ג'1).

נכונות העובדים לוותר בהסכמה על חלק מתוספת היוקר איפשרה מהלך של דיסאינפלציה, בלי שהשכר הריאלי יעלה כתוצאה מתוספות יוקר, המשולמות בפיגור. הוויתור של העובדים היה למעשה רק במונחים נומינליים, משום שהקפאת המחירים הפסיקה את השחיקה של השכר, ומכאן שהעובדים שמרו על רמת השכר הריאלי שנוצרה לפני הפעלת העסקה.

בהצלחתה של העסקה בתחום האינפלציה היה משום הפתעה, כי לא ננקטו הצעדים המקדימים הדרושים למהלך כזה: (א) קיצוץ בהוצאות הממשלה – כדי להקטין את גירעונה ולהפחית את הלחץ על מאזן התשלומים – כך שיהיה ניתן לממן אותו באמצעות המקורות הציבים מחו"ל, העומדים לרשות המשק; גירעון מוקטן יאפשר להימנע מהרחבת בסיס הנכסים הכספיים מעבר לשיעור היעד של האינפלציה, בהתחשב בקצב הצמיחה של המשק. (ב) שיפור נוסף במאזן התשלומים. (ג) התאמה של המחירים היחסיים המרכזיים, השכר הריאלי, שער החליפין הריאלי ושיעורי הסכסוד – כדי למנוע היווצרות של לחצים ספקולטיביים במהלך ההקפאה. מרבית הקשיים שנוצרו בתקופת העסקה לא נחתו בעטיה, אלא בשל תנאי הפתיחה, ששררו לפני החלתה והחמירו במהלכה. אחד הקשיים הוא גידול הנטל התקציבי הכרוך במדיניות המחירים המבוקרים. רמתו השנתית של נטל זה בערב ההקפאה, נאמדה ב-1.3 מיליארד דולרים – קרוב לרמת השיא, שנרשמה בשנת 1981 – ועוד לפני ההקפאה היה ברור, כי נטל כזה לא יוכל להתקיים בטווח הארוך. במהלך העסקה גדל והגיע הנטל ל-1.5 מיליארד דולרים, במונחים שנתיים (התרחבות הנטל בתקופת העסקה מנותחת בפרק ה'). קצב הפיחות של השקל הואט, לעומת החודשים שלפני העסקה, אך היה מהיר יחסית להתפתחות המחירים באותה תקופה. התפתחות זו יצרה פער בהתאמת המחירים של המוצרים המיובאים, שנשארו קפואים בשער של ערב העסקה – תהליך שהביא לייקור מחירי התשומות המיובאות ולירידת הרווחיות של פירמות. אלו יכלו לספוג את הירידה במשך זמן מה – אולי משום שהקדמת ההתייקרויות יצרה שולי רווח, שאפשר היה לשחוק אותם במהלך העסקה – אך ברור, שבמהלך מסוג זה חייבת התפתחות שער החליפין להתאים להתפתחות המחירים הכללית. לפני סיום עסקת החבילה הראשונה, לקראת סוף ינואר 1985, נוצרו לחצים לעליית מחירים, ולכן החליטו השותפים לעסקה לשנות את אופיה, ולעבור לעסקת חבילה ב', השונה מן הראשונה כמעט בכל רכיביה. ההבדל המרכזי הוא, שבמהלכה אין הקפאת מחירים, אלא יעד נומינלי של עליית מחירים שבין 3 ל-5 אחוזים, כממוצע. העסקה נחתמה לתקופה של 8 חודשים

¹⁰ התייקרות זו, למרות שהיתה הקפאת מחירים מתחילת חודש נובמבר – נובעת מן העובדה, שמדד נובמבר משקף את העלייה הממוצעת מרמת המחירים של אוקטובר אל זו של נובמבר. מרבית ההתייקרות חלה במחצית השנייה של אוקטובר וכימים הראשונים של נובמבר, בערב חתימת ההסכם.

(החל מחודש פברואר 1985), והוסכם, שכל אחד מהשותפים יוכל לדרוש דיון מחודש בראשית חודש יולי. במרכז העסקה עומד קיצוץ הסובסידיות, במטרה להביא את רמתן השנתית עד לחודש אפריל לסכום שבין 500 ל-600 מיליוני דולרים, בהתאם ליעד התקציב הממשלתי. הוסכם להביא לקיצוץ הסובסידיות בשלוש עליות תלויות של מחירי המוצרים המסובסדים. השכירים הסכימו לוותר על 6 אחוזים של תוספת היוקר בגין הראשונה שבהתייירויות אלה, והמעסיקים הסכימו לפצות את העובדים בסכום קבוע, הנאמד כתוספת של 2 אחוזים במוצא. אשר לשתי ההתייירויות האחרות — הוסכם לעקר את תוספת היוקר ב-0.6 אחוזים ולתת פיצוי של 1,650 שקלים לעובד. כמו כן הוסכם להמשיך את הזיכוי של 5 אחוזים במס ההכנסה עד לחודש יולי. הצדדים הסכימו להתייירויות כללית בת 5 אחוזים, במוצא, במעבר בין העסקה הראשונה לשנייה.

עסקת החבילה השנייה לא השיגה את יעדה כתחום האינפלציה: בפברואר, חודש המעבר, עלו המחירים ב-13.5 אחוזים, ובמאס הוסיפו ועלו ב-12.1 אחוזים. בניגוד לעסקה הראשונה, שהפעלתה לא נתקלה כמעט בקשיים, נוצרו במהלך העסקה השנייה חילוקי דעות בין השותפים. אלו הביאו בסופו של דבר לשינוי ההסכם ולהשגת הסכם חדש, דומה לזה של העסקה הראשונה. הגורמים העיקריים לקשיים בעסקה השנייה היו אי קיצוץ בהוצאות הממשלה, שהותיר את גירעון הממשלה ברמה גבוהה, המשך ההתרחבות של בסיס הנכסים הכספיים, כרסום אומן הציבור, והשתררות אי-ודאות לגבי יכולתה של הממשלה להביא למפנה חד ברמת הוצאותיה בעתיד.

מדיניות פחות השקל שנקטה לא עלתה בקנה אחד עם שיעור האינפלציה שנקבע כיעד בעסקה: מגמת הפיחות של השקל בתקופת העסקה הראשונה היתה מעבר לשיעור האינפלציה. התפתחות זו, בלי שנוצרו התנאים הריאליים לפיחות ריאלי (בעיקר בהוצאות הממשלה), יצרה לחץ אינפלציוני מצד העלויות, וזה הביא בסופו של דבר לעליית המחירים בפועל. שולי הרווח שיצרו המעסיקים לקראת העסקה הראשונה נשחקו במהלכה, ולא היה ניתן להמשיך בתהליך של התייירויות עלויות הייצור (בעיקר התשומות הצמודות לשער החליפין), בלי העלאות מחירים מקבילות. על כך נוספו שלושה גלי התייירויות חדות של מצרכי היסוד, שמטרתם היתה להקטין את שיעורי הסבסוד. עיקור תוספת היוקר מההתייירויות השנייה והשלישית של מוצרי היסוד לא תאם את עליית המחירים הנובעת מייקור מוצרי היסוד¹¹, ואי-התאמה זה הניע מחדש את הדינמיקה המוכרת של עליית מחירים, פיצוי באמצעות תוספת יוקר, וחוזר חלילה. ולבסוף כצפוי — יסוד הפיקוח על המחירים שהיה כמעט מיותר במהלך העסקה הראשונה, לא עמד במבחן, במצב של אי הקפאת מחירים.

במסגרת עסקת החבילה השלישית, שהופעלה בראשית אפריל, הוסכם להקפיא שוב את המחירים לתקופה של חודשיים, לאחר התייירויות כללית של כ-7 אחוזים במוצא. מוקדם להעריך כיצד יתפתח הסכם זה, אך כל עוד נדחה הקיצוץ בתקציב ונמשכת מגמת הפיחות של השקל, סביר להניח, שגם במהלך העסקה השלישית יהיו קשיים, שיאלצו את הצדדים לחתור לעסקאות חדשות או לנטוש את הדרך הזאת, במחיר של האצה בעליית המחירים. מעידה על כך עליית המחירים של חודש אפריל, שהיתה 19.4 אחוזים.

¹¹ העלייה הראשונה של מחירי המוצרים המבוקרים בסוף ינואר היתה בשיעור של 25 אחוזים. ההתייירויות הישירה של מדר המחירים הנובעת משיעור זה נאמדת בכ-6 אחוזים, וזה היה העיקור שהוסכם עליו במסגרת ההסכם. הגל השני של ייקור המוצרים המסובסדים בסוף פברואר, אף הוא ב-25 אחוזים, הביא לעיקור מוסכם של כ-0.6 אחוזים בלבד, והתפתחות דומה היתה בגל ההתייירויות השלישי.

5. נזקי האינפלציה

שנים רבות היה מקובל לחשוב, שמנגנוני ההצמדה השונים הקיימים במשק מקטינים במדה משמעותית את הנזקים שגורמת עליית מחירים מתמשכת. הניסיון הישראלי של שנות השמונים מלמד, שמנגנוני ההצמדה אמנם מצמצמים את הפגיעה, המוכרת בעולם, בתחום חלוקת ההכנסה ובתחום ההגנה על חסכוניות הציבור – אך אותם מנגנונים מסיטים את הפגיעה לאפיקים אחרים, ואולי אף מנציחים את התהליך האינפלציוני ומסכלים צעדי מדיניות הבאים להילחם באינפלציה.

הסדרי ההצמדה בשוק העבודה, ובעיקר הסדר תוספת היוקר, לא תפקדו במעבר למדרגות האינפלציה החדשה באותה יעילות שהיתה מקובלת במדרגת האינפלציה הקודמת. ההאצה האינפלציונית של סוף 1983 הביאה לשחיקה ריאלית משמעותית בשכר. רמת האינפלציה החדשה ושחיקת השכר הביאו, בדומה להתפתחויות בעבר, לשינוי בהסדר תוספת היוקר, ובעיקר לצמצום פיגורו של הפיצוי (מעבר מפיגור רבעוני לפיגור חודשי). כאשר רמתו העונתית של השכר גבוהה כמו באפריל 1984 (שבו שולמה תוספת יוקר), היה בשינוי זה כדי להביא לעליית השכר הריאלי הממוצע, ואף כדי להגביר את הכוחות האינרציוניים של התהליך האינפלציוני – אך לא היה בו כדי למנוע את השחיקה שהיתה נגרמת בשכר הריאלי, בגלל האצתה הרבה של האינפלציה בחודשים שאחר הבחירות. ייתכן, שהשפעה זו היתה אחד הגורמים המרכזיים, שהביאו את ההסתדרות להסכים לעסקת חבילה א': בהסכם זה ויתרו השכירים על שליש מתוספת היוקר, מתוך הכרה, שאין במכשיר זה כדי להגן על רמת השכר הריאלי בעת אינפלציה מואצת.

תהליך אינפלציוני ממושך, בייחוד אם הוא מלווה בשינויים חדים בשיעור האינפלציה, כמו ב-1984, מאופיין בהתגברות אי-הוודאות – הן באשר לשינוי הצפוי ברמת המחירים הכללית, והן באשר לשינויים במחירים היחסיים. (ראה לוח ג'5). השינויים, שהתחוללו בשנים האחרונות במדיניות הממשלה ובהפעלת כליה¹², הוסיפו על אי הוודאות האינפלציונית, והתגברותה היתה הגורם העיקרי לפגיעה הריאלית בפעילות המשקית. אי היכולת לצפות מראש את קצב השינוי ברמת המחירים ואת המחירים היחסיים מביאה לשינוי בהקצאת המקורות במשק¹³: יותר ויותר גורמי ייצור מופנים לפעילות, שעיקר תכליתה להימנע מנזקי האינפלציה; הסטה זו של גורמי ייצור מגבירה את העיוותים בפעילות היצרנית, משנה את הרכב התוצר הלאומי, גורמת להפסד רווחה, וקרוב לוודאי שהיא מן הגורמים הראשיים לירידת פריון הייצור.

השינויים שהתחוללו במדיניות הממשלה בשנת 1984 גרמו לשינויים חריפים במחירים היחסיים המרכזיים במשק. (ראה דיאגרמה ג'4). בחודש מארס ניכרת מגמה ברורה של קיצוץ סובסידיות למצרכי היסוד, מגמה המתבטאת בעלייה רצופה במחירי היחסי של המוצרים המבוקרים. בשער החליפין הריאלי ניכרת יציבות, לאחר הפיחות הריאלי שהושג בסוף 1983, ובשכר הריאלי – מגמה מתונה של עלייה, המתקנת במקצת את השחיקה שהיתה בסוף 1983. (עם זאת, עד מארס 1984 הוא היה נמוך מהממוצע של 1982). מגמות אלה השתנו החל מחודש אפריל; הסובסידיות שבו ועלו, ועד אוגוסט 1983 חזר המחיר היחסי של המוצרים המבוקרים לרמה הנמוכה, שנוצרה לפני קיצוץ הסובסידיות באוקטובר 1983. בשכר הריאלי התחזקה מגמת העלייה והוא הגיע לשיא בחודש יולי 1984; בשער החליפין נוצר בין אפריל ליוני ייסוף ריאלי, וזאת בעקבות העלייה התלולה של מדד המחירים יחסית לפיחות השקל בחודש אפריל. לאחר

¹² בעיקר התהפוכות במדיניות הסבסוד (שהיו גם השנה) ושינוי מדיניות שער החליפין בשנת 1983.
¹³ בולט השינוי שחל בשנים האחרונות במבנה התעסוקה – בעיקר עליית משקלם של המועסקים בשירותים הפיננסיים.

לוח ג'-5
מדדי אי הוודאות של האינפלציה, 1970 עד 1985
 (הבסיס: התקופה 1975 עד 1977 = 100)

התקופה	ממוצע שיעור השינוי החודשי במדד המחירים לצרכן (אחוזים)	מדד השינוי במדד המחירים לצרכן על פני זמן ¹	מדד השינוי במחירים היחסיים ²
1972 — 1970	0.95	51	86
1975 — 1978	2.52	100	100
1979 — 1983	7.30	126	152
1974	3.84	161	135
1979	6.46	105	142
1980	7.32	107	152
1981	6.04	109	163
1982	7.26	78	135
1983	9.40	232	167
1984	15.30	257	173
1982 רביע I	6.36	111	121
רביע II	7.64	89	136
רביע III	8.22	84	138
רביע IV	6.81	78	143
1983 רביע I	6.73	74	136
רביע II	7.46	114	198
רביע III	7.47	113	139
רביע IV	15.95	232	186
1984 רביע I	12.52	226	131
רביע II	16.08	213	199
רביע III	16.73	175	143
רביע IV	15.87	258	205
1985 רביע I	10.29	285	138

(1) הנתון השנתי מחושב כסטיית התקן של שיעורי השינוי החודשיים במשך השנה של מדד המחירים לצרכן סביב הממוצע השנתי של שיעור השינוי שלו. הנתון הרבעוני מחושב, כמו הנתון השנתי, לחודש האחרון של הרביעי.

(2) מחושב כסטיית התקן של שיעורי השינוי החודשיים של רכיבי מדד המחירים לצרכן (בהתאם למשקלם במדד). סביב שיעור השינוי החודשי של מדד המחירים לצרכן. הנתון השנתי הוא ממוצע 12 תצפיות חודשיות. הנתון הרבעוני הוא ממוצע חודשי הרביעי.

הבחירות לכנסת השתנתה שוב המדיניות: סבסוד מוצרי היסוד צומצם, השכר הריאלי נשחק בגלל ההאצה האינפלציונית, ואילו בשער החליפין נוצר פיחות ריאלי, שביטל את הייסוף שנוצר בחודשי הקיץ. שינוי מגמות זה הושג במחיר של האצה ניכרת בשיעור עליית המחירים. המגמות השתנו שוב עם הפעלתה של עסקה א' בתחילת נובמבר. סבסוד המוצרים גדל, נפסקה השחיקה בשכר הריאלי ונוצר פיחות ריאלי של כמה אחוזים, כתוצאה מהמשך הפיחות הנומינלי בעת האטה תלולה של ההתייקרות הכללית במשק. השינויים החריפים שתוארו לעיל הגבירו את אי הוודאות, שאפיינה את שנת 1984 (ראה לוח ג' 5), וזהו, קרוב לוודאי, אחד הגורמים לירידה הממושכת בפריזם בשיעור בשנים האחרונות — שהיא מסמני הלואי של האינפלציה הגבוהה, השוררת במשק בשנים אלו.

אחד מנוקיה הבולטים של האינפלציה השנה הוא פגיעתה בתפקוד מערכת המיסוי. מערכת זו מאופיינת בקשיחויות נומינליות, ובחוקיה יש פרצות, שהיחידות הכלכליות מנצלות כדי להימנע מתשלום מס. מגמת הירידה, השוררת בשנים האחרונות בגביית מסים מפירמות ומעצמאיים, גברה השנה במדה ניכרת, בעטייה של האצת האינפלציה, והירידה הנוקפת ישירות להאצה זו נאמדת השנה בכ-280 מיליון דולרים. (ראה ניתוח בפרק ה'). ירידה זו היא בין הגורמים העיקריים לגידול עודף הביקוש של הממשלה, להתגברות הלחץ על מאזן התשלומים, ולאספקת הנזילות, שמזינה את התהליך האינפלציוני.

6. ההתפתחות במדדי המחירים השונים

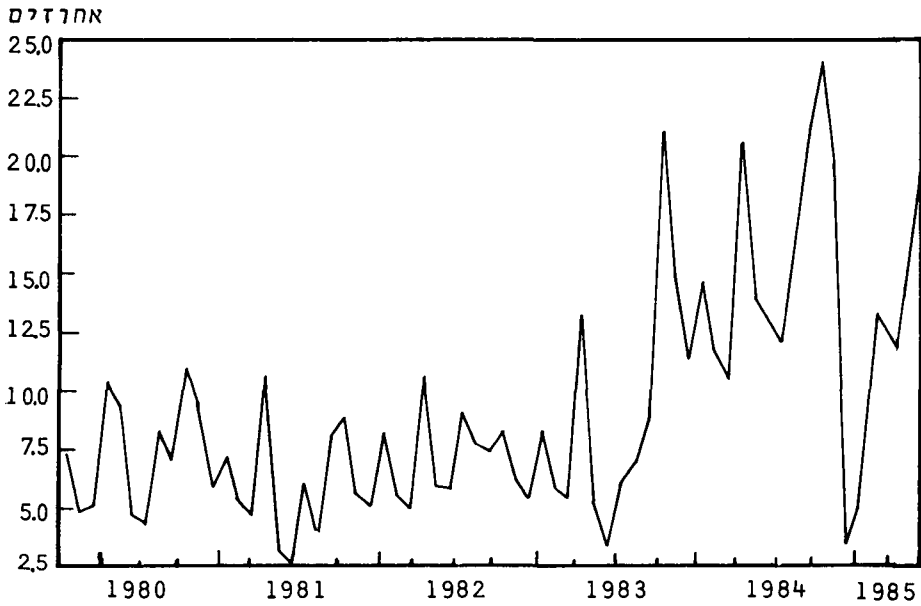
א. מדד המחירים לצרכן

כמו בשנים קודמות היו גם השנה תנודות חזקות בשיעור העלייה החודשי של מדד המחירים לצרכן. עד חודש יולי היה שיעורה החודשי הממוצע של האינפלציה 14 אחוזים (ראה דיאגרמה ג' 5) — במדה רבה, בהשפעת עליית המחירים של חודש אפריל, ששיעורה היה 20.6 אחוזים. אחרי הבחירות הואצה האינפלציה, ובחודשים אוגוסט, ספטמבר ואוקטובר עלה מדד המחירים לצרכן ב-16.5, ב-21.4 וב-24.3 אחוזים, בהתאמה. עם הפעלת עסקת החבילה הואטה מאוד עליית המחירים, ובתקופת העסקה היה שיעור עלייתו של מדד המחירים לצרכן כ-4.5 אחוזים לחודש, בממוצע. בחודשים פברואר, ומארס ואפריל 1985 שב מדד זה ועלה בשיעורים קרובים לאלה של אותם חודשים אשתקד, וזאת עקב המעברים לעסקות חבילה ב' ו-ג'.

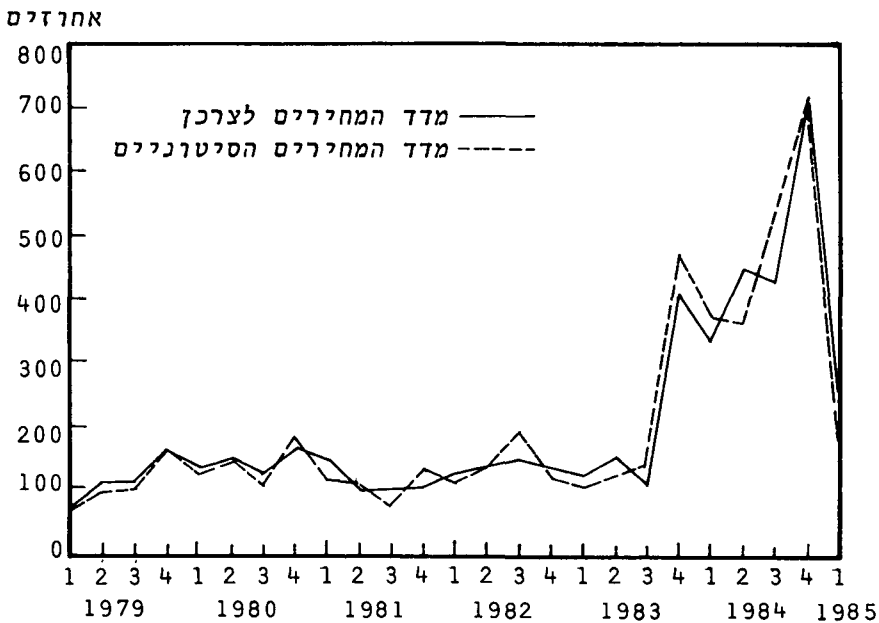
ב. מדד המחירים הסיטוניים בתעשייה

מדד המחירים הסיטוניים בתעשייה עלה במשך השנה ב-447 אחוזים, בדומה למדד המחירים לצרכן (ראה לוח ג' 1), ומגמת עלייתו בטווח הארוך דומה לזו של מדד המחירים לצרכן. בטווח הקצר לא היתה אחידות בהתפתחותם של שני המדדים (ראה דיאגרמה ג' 6): במחצית הראשונה של השנה (עד יוני) עלה מדד המחירים הסיטוניים בשיעור יציב למדי, 14 אחוזים לחודש, ולא ניכרה בו העלייה החריגה שהיתה במדד המחירים לצרכן באפריל. בחודשים יולי, אוגוסט וספטמבר עלה מדד המחירים הסיטוניים בשיעור ממוצע של 18.4 אחוזים, לעומת עלייה של 16.7 אחוזים במדד המחירים לצרכן. ניתן לשער, שההבדל בהתפתחות נובע מהקדמת התייקרויות ברמה המפעלית, בצפייה לתקופה של הקפאת מחירים. בתקופת ההקפאה היתה עלייתו של מדד המוצרים הסיטוניים מתונה יותר מזו של מדד המחירים לצרכן, וכך הגיעו העליות של שני המדדים בסוף השנה לשיעורים דומים.

דיאגרמה ג' 5
מדד המחירים לצרכן, 1979 עד מארס 1985
(שיעור שינוי חודשי, אחוזים)

דיאגרמה ג' 6
מדד המחירים הסיטוניים ומדד המחירים לצרכן, 1979 עד 1/1985
(שיעורי שינוי בין ממוצעים רבעוניים, במונחים שנתיים, אחוזים)

ג. מדדי התשומות

מדדי התשומות בכנייה ובסלילה התייקרו במשך השנה כ-476 וב-418 אחוזים, בהתאמה. (ראה לוח ג' 1.) אי האחידות בין ההתייקרויות של שני מדדים אלה במשך השנה מבליטה את השונות במחיריהן היחסיים של התשומות במשק — שונות המכבדה, כאמור, על תהליכי הייצור השוטפים. כמדד התשומות בחקלאות היתה ברביע הראשון האטה יחסית, המוסברת בחלקה כהתאמה להתייקרותו החריגה של מדד זה ברביע האחרון של 1983. במשך השנה עלו התשומות החקלאיות כ-424 אחוזים.